

NAT

Az új Nemzeti alaptanterv (továbbiakban: új Nat.) kapcsán számos szakmai kritika látott napvilágot pedagógusok, szakértői csoportok részéről. A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) fő küldetése az alapvető jogok védelme, ezért elemzésünk kifejezetten az új Nat. alapjogi szempontú vizsgálatát végzi el, és arra mutat rá, hogy az új Nat. tudományos és pedagógiai szempontú alkalmatlansága mellett az alapjogokat – elsősorban a gyermek alapjogait – is sérti.

Az alapjogi szempontú értékeléshez az Alaptörvény több, egymással szorosan összefüggő rendelkezésének értelmezésére van szükség. Ezek

- a tankötelezettség (Alaptörvény XVI. cikk (3) bekezdés és XI. cikk (2) bekezdés),
- a gyermek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz való joga (Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés), valamint
- a szülő joga a gyermeknek adandó nevelés megválasztásához (Alaptörvény XVI. cikk (2) bekezdés).

A három említett alaptörvényi rendelkezés jól leképezi azt a jellegzetes hárompolusú jogviszonyt, amely a gyermekek jogainak érvényesülése kapcsán a legtöbb esetben megjelenik a gyermek, a szülő és az állam között.

A új Nat. az Alaptörvény rendelkezéseit végrehajtó nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény által adott felhatalmazás nyomán meghatározza az alapfokú, középfokú és a szakköznevelési, valamint szakiskolai nevelés-oktatásra vonatkozó érvényes értékeket, műveltségképet, tudás- és tanulásértelmezést,¹ és mint ilyen, konkrét keretet ad az Alaptörvényben előírt tankötelezettség teljesítéséhez. Ahhoz, hogy az új Nat. Alaptörvény-konformitását megítélhessük, nélkülözhetetlen a tankötelezettség intézményének általános értékelése.

A tankötelezettség mint a gyermeki jogok garanciája

A tankötelezettség előírása révén az állam azt a kötelezettségét teljesíti, amely az Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdéséből ered, vagyis biztosítja a gyermek megfelelő fejlődéséhez szükséges gondoskodást. Bár az Alaptörvény az említett bekezdésében – a korábbi alkotmányi szabályozással ellentétben – már nem szerepelnek kifejezetten a gyermeki jog kötelezettjei, az Alkotmánybíróság idevágó gyakorlata egyértelművé teszi, hogy az Alaptörvény rendelkezésének tartalma egybevág a köztársasági Alkotmány megfelelő szakaszának (16. §) tartalmával, amely még *expressis verbis* rögzítette, hogy a gyermeket a védelem és gondoskodás a család, az állam és a társadalom részéről illeti meg. Az Alkotmánybíróság azt is kimondja, hogy a védelem és gondoskodás kötelezettjeinek sorrendje is releváns: elsődleges kötelezett a család, majd az állam és a társadalom hivatott ellátni a gyermek védelmét és gondozását.²

A tankötelezettség funkciója valójában hármasszerű. Első feladata **a személyiség szabad kibontakoztatásának elősegítése**. Maga az Alkotmánybíróság is megállapította, hogy „*az oktatás az emberi személyiség kibontakoztatására irányuló tevékenység.*”³ Az oktatás hiánya

¹ A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet (továbbiakban: Rendelet) 1. § (2) bekezdés

² 3047/2013. (II. 28.) AB határozat, 55. pont

³ 12/1996. (III. 22.) AB határozat 3.2. pont

tehát ennek a kibontakoztatásnak gátját képezheti. Az alapvető jogok biztosának értelmezésében a „*tankötelezettség egy indokoltan paternalista állami beavatkozást jelent, ami a szülővel (törvényes képviselővel) szemben is kikényszeríthető. Az alkotmányos kötelezettség kikényszerítésének igazolható elvi alapja az, hogy az alapszintű oktatás elmaradása olyan súlyos, később be nem hozható hátrányt eredményez a gyermek számára, amelyet adott esetben sem a gyermek, sem a szülő nem lát előre. Az oktatásból való kiesés súlyosan negatív hatása – szemben például a gyermek elhanyagolásával (megfelelő ételmezés, ruházkodás elmaradása), rossz higiéniai körülmények közötti nevelkedésével – nem azonnal, hanem közép- vagy hosszú távon jelentkezik.*”⁴ A mindenkori alapjogi dilemmát elsősorban az állami beavatkozási határai és az alkalmazott jogi eszközök kiválasztása jelenti.

A tankötelezettség második funkciója annak garantálása, hogy a **demokratikus és plurális társadalom „utánpótlása”** megvalósuljon. Ahhoz ugyanis, hogy az állampolgárok megfelelő ismeretek fényében és felelősségük tudatában legyenek képesek demokratikus döntéseket hozni és így a politikai közösség életében részt venni, nélkülözhetetlen bizonyos szintű alpműveltség elsajátítása. Ezt leginkább az ENSZ Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya juttatja kifejezésre, amikor 13. cikkében kimondja: „*az iskolai nevelésnek minden személyt képessé kell tennie arra, hogy hasznos szerepet töltsön be a szabad társadalomban, előmozdítsa a megértést, türelmet és barátságot, valamennyi nemzet, valamint minden faji, népi és vallási csoport között és támogassa az Egyesült Nemzeteknek a béke fenntartása érdekében kifejtett tevékenységét.*”

Végül a tankötelezettség harmadik funkciója az **esélyegyenlőség** biztosítása, a társadalmi hátrányok csökkentése. Annak érdekében, hogy előző két feladatát betöltse, az általános tankötelezettség révén az államnak kompenzálnia kell a személyiség szabad kibontakoztatását és a demokratikus társadalom működésében való érdemi részvételt gátló vagy ellehetetlenítő hátrányokat. Ez azonban csak akkor tud megvalósulni, ha a tankötelezettség teljesítése során a hátrányosabb helyzetű vagy az átlagtól eltérő szükségletű gyermek olyan támogatást kap, amely képes a tudásban, képességekben, készségekben megjelenő hátrányait csökkenteni, illetve ezeket a hátrányokat akár ki is egyenlíti. Ezzel analóg követelményeket fogalmaz meg az alapvető jogok biztosának már említett jelentése is, amely azt is hangsúlyozza, hogy valamennyi gyermek számára biztosítani kell azt, hogy „*az oktatásba valóban aktívan be tudjanak kapcsolódni, illetve az iskolai élet ne folyamatos kudarcélményt, hanem reális alternatívát tudjon kínálni számukra.*”⁵

A tankötelezettség mint alapjog-korlátozás

A tankötelezettség mint alapkötelezettség tárgyalása során mindemellett arra is figyelemmel kell lenni, hogy előírása több alapjog korlátozását is megvalósítja. A tankötelezettség így a gyermek személyisége szabad kibontakoztatásának, illetve a szülők nevelési szabadságának mint alapvető jogoknak is korlátja, hiszen előírja, hogy a gyermeknek legalább 16 éves koráig és legalább az alapfokú oktatásban részt kell vennie. Az Alaptörvény I. cikk (2) bekezdése szerint alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával – vagyis az ún. szükségességi-arányossági teszt alapján – korlátozható. Az Alkotmánybíróság értelmezésében ezt a tesztet kiegészíti az a követelmény is, hogy más alapvető jog

---

⁴ AJB-4149/2010. sz. jelentés

⁵ Vö. AJB-4149/2010. sz. jelentés

érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme az alapjog-korlátozástól eltérő más eszközzel nem érhető el. Az Alkotmánybíróság felfogása szerint a tankötelezettség a szülő nevelési szabadságának immanens korlátja, vagyis a nevelési jog nem terjed ki arra, hogy a szülő megválassza: taníttatja-e – tanulói jogviszony keretében – gyermekét vagy sem.⁶ Más államok alkotmánybírósági gyakorlata is hasonló következtetésre jut a tankötelezettség mint jogintézmény tekintetében.⁷ Az azonban, hogy a tankötelezettség önmagában alkotmányos és legitim korlátozást valósít meg a gyermek és a szülő jogai tekintetében, nem jelenti azt, hogy a tankötelezettség *bármilyen tartalmú előírása* is megfelel a szükségesség és arányosság kritériumrendszerének. A tankötelezettség mint állami beavatkozás legfontosabb dilemmáját épp az állami beavatkozási határai és az alkalmazott jogi eszközök kiválasztása jelentik. A továbbiakban ezért azt kell megvizsgálnunk, hogy a tankötelezettségnek az új Nat. által kialakított tartalma megfelel-e a szükségesség-arányosság követelményének.

A 2020-as Nat. mint alapjog-korlátozás

A tankötelezettség teljesítését részletező szabályok összességüként felfogható Nat. kötelező jelleggel határozza meg, hogy a tankötelezettség teljesítése során milyen ismeretek és készségek (kompetenciák) sajátítandók el. A Rendelet 2020. január 1-jével hatályba lépett módosítása nyomán szeptember 1-jétől bevezetendő alaptanterv aprólékos tartalmi elemzése nélkül is leszögezhető, hogy az új alaptanterv részletességét tekintve *nem hagy valós mozgásteret* a kerettantervek, illetve a helyi tantervek kialakításához, mert

- több tantárgy esetében bármilyen *eltérési vagy választási lehetőség nélkül* meghatározza az elsajátítandó tananyagot (például olykor még azt is, hogy mely versek mely versszakait kell memoriterként megtanítani),
- több tantárgy esetében *jelentős tananyagbővítést hajt végre, illetve ezzel párhuzamosan csökkenti a rendelkezésre álló óraszámokat*, ami tovább szűkíti az oktatási intézmény és a pedagógus mozgásterét, hiszen adott óraszámban kell még több tananyagot átadnia, így nincs lehetősége az előírtakat plusz ismeretekkel kiegészíteni.

Mindezek következményeként az oktatási intézmény *nem tud saját profilt kialakítani, illetve tanulóinak tényleges szükségleteihez igazodni.*

Az, hogy az új Nat. szűkíti az iskolák mozgásterét és az egyenprofiltól eltérő oktatás kialakítását, egyben a tanulóknak a személyiségük szabad kibontakozásához való jogát és a szüleiknek a nevelés megválasztásához való jogát is korlátozza, mert így nem választhatnak egyéni képességeiknek és igényeiknek megfelelően sem az egyenoktatástól eltérő megoldásokat.

Az új NAT-tal kapcsolatban először azt kell megvizsgálnunk, hogy fennáll-e olyan legitim cél, amely igazolhatja a gyermek személyisége szabad kibontakoztatásához való joga, illetve a szülő nevelés megválasztásához való joga mint alapjogok korlátozását. Mindezt ki kell egészítenünk azzal a vizsgálattal, hogy az új Nat. mint a tankötelezettség tartalmának meghatározója alkalmas-e arra, hogy a tankötelezettség korábban kifejtett feladatait – személyiség szabad kibontakoztatása, politikai közösségben való érdemi részvétel elősegítése, esélyegyenlőség biztosítása – betöltse. Ezután meg kell vizsgálnunk, hogy a

---

⁶ 3047/2013. (II. 28.) AB határozat 60. pont

⁷ Ld. Németországban: 1 BvR 235/89 vagy majd egy évszázada az USA-ban: Meyer v. State of Nebraska, 262 U.S. at 402 (1923)

korlátozás mértéke arányos-e, valóban csak az említett alapjogok feltétlenül szükséges mértékű, az elérni kívánt céllal arányos és lényeges tartalmukat tiszteletben tartó korlátozás valósul-e meg.

Az új Nat. – ahogy bármilyen alaptanterv – bevezetésének célja elviekben a tankötelezettség korábban kifejtett funkcióinak betöltése, ezáltal a gyermek megfelelő védelemhez és gondoskodáshoz való jogának biztosítása. Ez a cél önmagában és általánosságban véve legitimnek tekinthető, **az új Nat. esetében a korlátozás szükségessége és arányossága azonban mégsem támasztható alá.** Ez az alaptanterv ugyanis nem alkalmas arra, hogy a gyermek jogainak érvényesülését elősegítse. Korábban kifejtett részletessége miatt, illetve amiatt, hogy jóformán semmiféle lehetőséget nem biztosít a pedagógiai szabadságnak, *az új Nat. esélyt sem ad a tanulók egy részének – mégpedig éppen a legsérülékenyebb, leghátrányosabb helyzetű tanulóknak – a benne előírt ismeretanyag elsajátítására, illetve az általa megfogalmazott kulcskompetenciák megszerzésére.* Ezáltal a gyermek megfelelő védelemhez és gondoskodáshoz való joga nemhogy nem biztosított, hanem azt az új Nat. egyenesen megsérti.

Az állam nem azzal képes garantálni a gyermek jogait, hogy kötelezően átadandó tudástartalmakat határoz meg. A garanciát épp az jelenti, hogy nem határoz meg ilyen tartalmakat. *A gyermeki jogokat ugyanis nem a bármilyen tartalommal teljesítendő tankötelezettség szolgálja,* hanem kizárólag az, amely biztosítja a személyiség szabad kibontakoztatását, a szabad társadalom politikai közösségében való érdemi részvételt, és a társadalmi hátrányok csökkentését. A gyermek megfelelő védelemhez és gondoskodáshoz való joga tehát kizárólag akkor képes érvényesülni, ha az állam alapjog-korlátozása során szem előtt tartja az egyéni különbségeket, és megfelelő mozgásteret nyújt a keret-, illetve helyi tantervek egyéni különbségekhez való igazítására. Az új Nat ezt a mozgásteret nem biztosítja, hanem ehelyett

- a tananyag tartalmának aprólékos előírásával szükségtelenül szűkíti a személyiség szabad kibontakoztatásának lehetőségét,
- a választási lehetőségek kiiktatásával csökkenti a demokratikus részvételre nevelés hatékonyságát,
- a tananyag mennyiségével és a pedagógiai mozgástér korlátozásával pedig ellehetetleníti a hátrányosabb társadalmi helyzetű gyermekek felzárkózását.

Az új Nat. tehát összességében a tankötelezettség egyik funkcióját sem tölti be, ezért eleve megkérdőjelezi az alapjog-korlátozás legitím célját.

Így az alapjog-korlátozás legitím célját nem szolgáló, sőt, azzal kifejezetten ellentétes hatású korlátozás nem felel meg a szükségesség, alkalmasság és arányosság alkotmányos követelményeinek. Az olyan alapjog-korlátozás pedig, amely e követelményeknek nem felel meg, az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésére tekintettel Alaptörvény-ellenes. Az Alaptörvény-ellenes alapjog-korlátozás pedig jogsértés. Az új Nat. Alaptörvény-ellenességét hivatalosan az Alkotmánybíróság állapíthatja meg. Amennyiben ezt megteszi, az új Nat.-ot vagy annak meghatározott részeit megsemmisítheti. Annak érdekében, hogy ez megtörténjen, a TASZ alkotmányjogi panasszal fordul az Alkotmánybírósághoz.